

עלון להפצת
המוסר

הסביבות

"אוהל יוסף" – נובהרדוק ירושלים

ע"ש ישיבתו הראשונה של רבינו גרשון ליבמן זצ"ל נוסדה גסו וילנא תש"ב

תשרי התשפ"ו

פרשת בראשית

גליון מספר 550 (590)

דגל המוסר לרבינו גרשון ליבמן זצ"ל

"והנזויה היה ערום... ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים וגו'". (ג"א)

האסון שבערמומיות

אומר הספרנו: הוא שטן הוא יצר הרע רב החזק עם מיעוט היותו נראה... והוא שהכוח המתאווה המחטיא יעשה זה באמצעות הכוח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומריים המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך, כי אמנם הכח המתאווה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצויים לכוחות הגשמיות הפועלות ומחטיאים כוונת ורצון האל ית' שלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם וכו'.

והאדם, רצתה להזהיר אותנו, ללמד אותנו, את הנחיצות לברר מהי סיבת כל אסון כדי למנוע אותו מעלינו. מהיכן נובע האסון הכי נורא של האדם בפרט ובכלל? אנו חושבים בטעות כאילו האסון התגלגל על האדם מאכילת הפרי מעץ הדעת. **ולא היא!** אלא צריך לבדוק היכן השורש. השורש הוא שהנפש היה ערום מכל, וה"ערום" מכל" הוא שהוביל ל"אדור מכל". **הערמימות היא המפריע הראשון.** אילו היה הנפש כמו כל החיות, אילו לא "נתברד" במידת הערמימות המופרזת, לא היה קורה שום אסון, **והאדם היה חי חיי נצח, במצב של קודם החטא.**

ואצלנו עוד אנו חושבים כמה מדה טובה היא, **הערמימות** אנו מאד מקנאים במי שמשתמש בחכמתו ובערמימותו ומשיג הישגים! כל שכן ערמימות כזו! חלקלקות לשון "אף כי אמר אלהים... לא תמותו" איך ידע לפתות את האשה והעלם? והאשה וגם האדם לא מצאו בזה שום דע, אלא התפעלו מדבריו וקיבלו אותם ולא ראו את הנולד.

המשך בעמוד ב'

לכאורה מהי משמעותו של כל הסיפור הזה, של הנפש והאדם כאן, מיד, בתחילת התורה? לשם מה התורה מצאה לנכון לספר זאת עם כל כך הרבה פרטים, ומיד כשהאדם, יציר כפיו של השי"ת, רק מתחיל להכיר את עולמו?

יכולים ללמוד כאן שהתורה, מיד עם בריאת העולם

מעשה רב

הראיה – מחברתו!

משום חידוש. הלא כבר בירך הקדוש ברוך הוא את האדם (בראשית ט', ב'): "ומוראם ותחשקם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו", כאשר ברכה זו, כידוע, מתקיימת בצדיקים שבשיראל לדורי דורות. אף אילו שמענו כי בירך רבי יחזקאל את תלמידיו כי כל רע לא יאונה להם, ומדבריו לא נפל ארצה – לא היינו מתפללים. הלא 'רצון יראי יעשה', ו'צדיק גור' – והקדוש ברוך הוא מקיים! אולם כאן, רואים אנו דבר חידוש: רבי יחזקאל לא התפעל בברכה, אלא הבטיח לתלמידיו כי ביטב בהם, ובאמצעות מוט עיניו שליוו אותם – עלה בידו להשקט את חיות הפרא האמיתי! **לכן, עדיין צריכים אנו הסבר, ואכן, החסר פשוט...** שכן ל'ראית העין', ישנו כח מופלא, לחבר בין הרוח – ובין מראה עיניו. כאשר רבי יחזקאל הביט בתלמידיו העושים את דרכם ליד חצרות הפריצים, לא היתה זו 'התבוננות' בעלמא... היה זה חיבור בינו וביניהם, ומשכך, אף להם עמדה אותה סוגיה העומדת לצדיקים במדרגתו של רבי יחזקאל: מוראם וחתנתם נפלו על הכלבים שנצטוו לשוננו ונטינו אחור! ומכאן, לשאלה בה פתחנו... על פי תפיסתנו, נועדה ה'ראיה' שראה הקדוש ברוך הוא את בריאתו, בכדי לבחון את הבריאה שנית לאחר שנוצרה... אולם מדובר בטעות! הראיה הזו לא היתה ראיה של 'בחינה' – אלא ראיה של 'צירה'! באמצעות אותה 'ראיה', יצר הקדוש ברוך הוא את ה'חיבור' שבינו ובין הבריאה שברא, ואז, כאשר התחברה הבריאה אל הבורא, שהוא מהות הטוב האמיתי – הרי שבכך היא נעשתה בבחינת 'מי טוב!' (ללמד – ר"מ פרוינדליך)

של רבי יחזקאל – לא היה רב, אולם בשכנותו של המשגיח התגוררו כמה פריצים אשר גידלו בבתייהם כלבים עזי נפש, אשר כל אחד מהם יכול היה לשטע אדם לגורים בקלות... לפיכך, נוהגים היו הבחורים להאריך את דרכם בדרך עקלתון, בכדי שלא לעבור בסמוך לאותן חצרות, אף שבאופן זה התארכה הדרך משמעותית. אף הנה, באחת מאותן הזדמנויות, כאשר התקבצו בחורים מבני הישיבה אל ביתו של רבי יחזקאל לועד בשעת בין הסדרים ובאמנות חכמים, בעוד רבי יחזקאל עומד שעורר את החשש כי אם ילכו הבחורים כהרגלם, בדרך העוקפת – הם עלולים לאחר לישיבה... לפיכך, הורה להם המשגיח כי יצעדו בדרך הקצרה, הישירה, שתיבא אותם בתוך רגעים ספורים אל הישיבה. אלא שהבחורים, בשפל קול, נאלצו להודות כי הם פשוט מפחדים... אין להם את האומץ לעבור ליד הכלבים! ובאמנות חכמים, בעוד רבי יחזקאל עומד עלהם ויקרעו אותם לגזרים! רבי יחזקאל הקשיב לחששותיהם של הבחורים, אולם נענה והשיב: **"אל תדאגו! אני אעמוד ואביט בכם עד שתעברו ואת החצרות בהם הכלבים המאיימים, ויכול אני להבטיחכם כי כל רע לא יאונה לכם!"** וכך היה: הבחורים הלכו בדרך הקצרה – תוך שהם מחזקים את עצמם בבטחון ובאמנות חכמים, בעוד רבי יחזקאל עומד בפחת ביתו ומביט בהם, ויהי הדבר לפלא: **הכלבים כולם כאילו נאלמו דום, התכנסו אל מדרגותיהם, ואפילו אחד מהם לא חרץ לשונו אל עבר בני הישיבה!** זהו אפוא הסיפור, ועתה נתבונן: אילו היו מספרים לנו שהכלבים לא העזו לנבוח על המשגיח הצדיק, לא היה בכך

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (א', ד') בפסוק זה, מוצאים אנו כי הקדוש ברוך הוא ראה את האור כי טוב הוא, כאשר ביטויים דומים מוצאים אנו לאורך כל מעשה בראשית. בסיום מלאכתו של כל אחד מששת ימי בראשית – נאמר: "וירא אלוקים כי טוב". והנה, את טיבה ומהותה של 'ראיה', ככל שהיא מתייחסת אל בורא העולם, רם מעל רמים, אשר אין לו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף – אין אנו יכולים להבין כמובן. ובכל זאת, מוצאים אנו ביטוי מסויים שנועד לסבר את האוזן... ובכן, עלינו להבין: לשם מה היתה נחוצה 'ראיה' זו? כאשר מדובר על בשר ודם, ישנה תועלת בהתבוננות נוספת לאחר מעשה, שהרי לא תמיד מצליח להוציא אל הפועל את מחשבתו בדיוק באותו האופן בו סבר מלכתחילה לעשות זאת... אולם כאשר מדובר על הריבון של עולם, הרי לא שייך להעלות כזאת על הדעת! מה שנברא – הינו בדיוק מה שהיה ברצונו של הבורא לברוא, ומעתה אנו תוהים: מה טיבה של אותה 'ראיה' שלאחר מעשה? ומה היבנות בכך שראה הקדוש ברוך הוא את מעשה ידי והנה טוב? הלא ברור כי מה שנברא הינו טוב – בדיוק כפי שהיה בדעתו של הבורא לברוא מלכתחילה! **בכדי להשיב על שאלה מהותית ועמוקה זו, עלינו להקדים סיפור, מבית מדרשו של הגאון רבי יחזקאל לווינשטיין זצ"ל, המשגיח דפוניביז'.** היה זה בתקופה בה שהה רבי יחזקאל במיר, בתקופתו של רבי ירוחם זצ"ל. באותם ימים – עדיין לא מסר רבי יחזקאל שיחות מסודרות בישיבה, אלא 'וועדים' שהתקיימו בביתו – בשעות בין הסדרים. המרחק בין הישיבה ובין ביתו

ענווה – להחשיב כל פרט קטן

נעשה אדם. וברש"י: ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן, לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהן. ויש להבין, וכי משום שהמלאכים מתקנאים באדם, לכן להמלך בהם נחשב לענווה? **ושם:** אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו, ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן. ויש להתבונן. מהו מידת ענוה זו, ומדוע נחשב זה להמלך, והלא בוודאי לא ישמע הגדול לעצתו של קטן, וכי ס"ד שהקב"ה לא יבא את האדם אם יאמרו לו המלאכים שלא יבא? –

מידת הענווה – כתב הרמב"ם [דעות פ"ב] שבדבר זה אסור לאדם להתנהג במידה בינונית, אלא יתרחק עד הקצה האחד. משמע שאפילו מעט גאווה נחשבת כגאווה מרובה, ואין מקום לחלק בין רב למעט. ומדוע? –

כל דבר ולו הקטן ביותר חייב להיות קיים, ויש לו מטרה וזכות קיום. כל דבר אפילו הקטן, הוא נברא ויצירת הבורא, ואי אפשר להתעלם ממנו. ומי שחי באופן שלא שם לב לדברים קטנים, וראשו ראה רק דברים גדולים, הרי הוא כופר ביצירת הקטן ובצורך שלו להתקיים. וזוהי שורש מידת הענווה, להבין שלכל דבר, יש לו קיום והנהגה. משה רבינו ידע להבין בעייפות גדי שברך לשתות, ונשאו על כתפיו כשחזר, מי שאצלו כל דבר קטן שווה אצלו כגדול, רואה נכון את מערכת קיום הבריאה. אבל מי שחושב שדבר קטן נעלם, אין צורך להתייחס לדבר קטן, ומתנשא וחושב שרק הוא והדומין לו נחשבים, כופר הוא במעשי שמים, ולכן במידה זו אין דרך בינונית כלל.

המלאכים הלא קדמו לאדם בבריאתו, ואמנם מותו קטנה מהאדם, ולכן יקנאו בו לכשיהיה נברא, אבל זה שנברא לפניו, מחייב הוא את ההתייחסות ולו לפחות להודיעם על בריאת האדם. = ההתייחסות לדבר קטן שזכו.

הקב"ה מתוועץ עם המלאכים על בריאת האדם, יתכן שא"ז שיקבל דעתם לא לברוא, אך מה שיכול לתת להם, זה להודיעם ולחלוק עמם את הישגם, שהאדם נברא, זוהי נטילת רשות, דרך ארץ וענווה, לקיים את מעלתם שקדמו לבריאת האדם.

לא לשכוח כל פרט קטן שיש בבריאה, כל תחושה של הזולת חשובה, ולכן בעל ענווה מקבל דעת כולם, כי לכל אחד יש מה לתת. **חובה להתבונן כמה ישות לב צריך לכל פרט ואדם, בכל מצב שהוא, ענווה שלימה.**

הסביבות

על פרשת השבוע.....עמוד ב'
תאמרות ופנתמים.....עמוד ב'
מוסר הפרשה.....עמוד ג'
שבת בראשית.....עמוד ד'
גני בראשית.....עמוד ד'

דגל המוסר / בראשית המשך

חיים מוולוז'ין: מהיכן הראיה לכך? מהמלכות גופא, שאנשי המלכות והשררה שאין עליהם מוראה של מלכות הם בעצמם רוצחים, והורגים איש את רעהו. זוהי הראיה מקיין שהרג את הבל מאחר ולא היה עליו שום מורא מלכות. **וכל זה בגלל שכעס שהקרבן שלו לא התקבל כאשר הוא היה הראשון שחשב על כך להביא את הקרבן.**

בזה אנו מבינים גם את החומרא הגדולה שנהג השי"ת באדם "ויאמר ה' הן האדם נעשה כאחד ממנו לדעת טוב ורע... וישלחוהו מגן עדן לעבד את האדמה... ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת החרב המתהפכת..." איוו חומרא! איזה בזיון נורא! והאדם, לא רק שלא נשאר בגן עדן אשר בוודאי כל כך היה שואף לזה, אלא נשלח לעבוד את האדמה. מוסיף הספורנו: שלא ישוב הוא ודרעו שם עוד. אסון לו ולזרעו! ולמה? אומר הספורנו: שאם יהיה נחצי בזה הענין הנה ידרוף כל הימים אחר הערב, וישליך אחרי גוו כל השגה שכלית וכל מעשה טוב... דהיינו שהסכנה עכשיו היא עוד יותר גדולה. **כמה שמעלת האדם יותר גדולה, או הסכנה מהגאווה יותר גדולה, בבחינת ערום מכל, ארור מכל.**

וכן אמרו חכמינו ז"ל (שבת לא): אמר ר"ל מאי דכתיב "והיה אמונת עתיד חוסן ישועות חכמה ודעת (ישעיה לג)..." אמר רבא, בשעה שמכניסין אדם לדיון אומרים לו נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו אין, אי לא. **וכי מה כל כך גרוע** אם לאדם יש כל כך הרבה מעלות, ועל כל שאלה הוא יכול לענות כן, כן, ומה חסר? רק שלא למד מספיק מוסר! לא ביקר ב"קביעות" בבית המוסר, **מה יש?** או הכל כלום! **עד כדי כך!** ועל זה הגמרא מביאה: משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעליה, הלך והעלה לו, אמר לו ערבת לי בהן קב חומטין? אמר ליה: לאו. אמר ליה: מוטב אם לא העלית! עד כדי כך! "והאלהים עשה שייראו מלפניו" **זוהי תכלית הבריא, יראת שמים**! אם אין יראת שמים, אין כלום, מוטב אם לא העלית! התורה ירדה לסוף דעתו של אדם, בלי יראת שמים, אז הסכנה מן המעלות היא יותר גדולה. יראת ה' היא אוצרו, מסביר רש"י: היא אוצרו. הוא עיקר החשוב בעיניו וכו'.

התורה הקדושה יודעת מהו כחן של מידות: מהקפדה מגיעים לרצח, כפי שקרה אצל קין, וההקפדה מקורה בערמימות של קין, ואז מתברר שלעבוד את המדות זה לא ענין של מדרגה רוחנית יותר גבוהה, **אלא שבלעדיה אין כלום**, ערום מכל, ארור מכל. הכל תחיל עם הגניעה והערמימות של נחש, ועל כן חז"ל כל כך מחמירין ואומרים: אין מהפכין בזכותו של מסית, אלא "ואיבה אשית בינך ובין האשה, ובין זרעך ובין זרעה". התורה מגלה שהכל מתחיל בגניעה, ועל כן כל כך הקפידה ולימדה שיש צורך בענווה, בקבלת עצה ותוכחה, נעשה אדם, הכנעה ותמימות זהו יסוד כל האדם. להרחיק ממנו כל ערמימות, **ולדבוק בפסוק: "תמים תהי עם ה' אלהיך"**, ולא לחקור אחר עתידות כדברי רש"י ז"ל שם.

מטבע האדם **להתפעל מדברי חכמה** וכל שכן "חכמה" כזו, עם הוכחות, כדברי רש"י ז"ל דחפה עד שנגעה בו אמר לה: כשם שאין מיתה בגניעה כך אין מיתה באכילה אבל התורה מגלה לנו כאן, איזה אסון הביא על כל הבריא, קודם כל הנחש על עצמו, ערום מכל, ארור מכל, יותר מכל הקללות ומכל החיות, ועל כל העולם כולו, **אסון נורא.**

על דרך זו יש להבין את החששות של המלאכים אשר לא רצו בבריאית האדם, כאשר הקב"ה ברוב ענוותנותו נמלך במלאכים ואמר: נעשה אדם. וכי איזה צורך יש בכך? אם הקב"ה רוצה לברוא כזו בריאה נפלאה "בעלמנו כדמותנו", להבין ולהשכיל, ואעפ"י חשש שהגאווה תפריע לו! עד כדי כך הקביה חשש, כאן את החינוך לענווה שלמרות החשש שאפיקורסים יטענו שיש הרבה רשויות ח"י, חשש כל כך מבוסס ורציני ואעפ"י, שיאמרו מה שיאמרו.

וכאן הקב"ה כבר בראשית הבריא מלמד אותנו, ומהווה לאדם דוגמה של הנגה בענווה, כדי שלא להיכשל בגאווה. ה' ברא את האדם עם השגות גבוהות של להבין ולהשכיל, ואעפ"י חשש שהגאווה תפריע לו! עד כדי כך הקביה חשש, כאן את החינוך לענווה שלמרות החשש שאפיקורסים יטענו שיש הרבה רשויות ח"י, חשש כל כך מבוסס ורציני ואעפ"י, שיאמרו מה שיאמרו.

התורה הקדושה לא כל כך מתפעלת מ"להבין ולהשכיל", מעלה זו היא שיכולה להפריע לאדם, אילו לא היה "להבין ולהשכיל" לא היה ממה לחשוש, אין פחד, אין גאווה, אין מכשולים. **אבל היכן שיש יותר שכל, יותר חכמה, יותר ערמימות, שם הסכנה יותר גדולה.** כך אמרו חכמינו שבית שני שהיתה בו תורה וכו' דווקא לא נתגלה קיצם, ועד היום בית המקדש חרב כתוצאה מזה. אד בית ראשון ששם היה חוסר ב"להבין" שם נתגלה עוונם ונתגלה קיצם, כי האסון לא כל כך גדול, זה לא כל כך נורא אם חסר ב"להבין". האסון הוא **שה"להבין" מביא את האדם לערמימות,** לגאווה, ומשם לכל הירידה.

בדומה לזה רואים אצל קין והבל. איד באמת היה אפשר שקין קם על אחיו והרגו? אבל אנחנו רואים **שלקין היה השכל** והוא הראשון שחשב להביא קרבן, על כן נסיונו היה יותר גדול ואי "ויחר לו מאד", כי בדרך שכלו לא קיבל את התוצאות ולא רצה לעשות תשובה עד שהגיע לדרגת רוצח. אשר על כן חכמינו מזהירים הוה מתפלל לשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. ואמר על זה הרב

דברי רבותינו בעלי המוסר על פרשת השבוע

רבי יצחק בלאזר זצ"ל

"הוא יושוף ראש ואתה תשופנו עקב" (ג, טו).
כתב הגאון ר' איצ'לה בלזר זצ"ל, הנה אנחנו רואים שגבורת היצר הרע ופעולתו יותר גדולה מפעולת יצר הטוב, כי הוא יצודד נפשות יום יום, והחכם מכל אדם המשילו למלך גדול. אבל דבר אחד רואים בחוש אשר כח יצר הטוב יותר מכח היצר הרע, שהיצר הרע יעשה מעשהו בהכרח לאט לאט, ממדרגה למדרגה, ואין בכחו ליפול פתאום על איש משלומי אמוני ישראל להסיתו להיות רשע גמור ולהמיר דתו, או לעשות אחת מן העבירות הגדולות, אלא בהדרגה, וכמאמר חז"ל (שבת קה, ב) "מה דרכו של יצ"ר", היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד", אבל היצר הטוב עוז לו בכחו להטות גבר ברגע אחד, מרשע גמור לצדיק גמור להיות בעל תשובה ולקבל עליו שמירת כל התורה. והנה ידוע כי הנחש הקדמוני הוא היצ"ר, וזה מה שאמר הקב"ה לנחש "הוא יושוף ראש" - שהאדם בכחו לעלות למעלה בבת אחת פתאום ולנשוף את הנחש בראש, וכמו שאמרו חז"ל "אם פגע בך מנוול זה וכו' אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ". אבל "ואתה תשופנו עקב" - תחלתו תוכל רק לשוף אותו עקב, אך ממדרגה למדרגה תתגבר על האדם יותר. מה נורא הדבר הזה אשר נתן ה' כח ביצר הטוב להפוך כרגע מלב אבן ללב בשר להיות צדיק גמור!

הסבא מסלבודקא זצ"ל

"ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (א, כו).
כתוב במדרש רבה (יז, ד), א"ר אחא בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם, נמלך במלאכי השרת, אמר להן נעשה אדם, אמרו לו אדם זה מה טיבו, אמר להן חכמתו מרובה משלכם, הביא לפניכם את הבהמה ואת החיה ואת העוף, אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין, העבירן לפני אדם, אמר לו זה מה שמו, אמר זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל. ואתה מה שמך, אמר לו אני נאה להקרא אדם שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי, א"ל לך נאה להקראות ה' שאתה אדון לכל בריותיך.

ביאר הסבא מסלבודקא זצ"ל, ממאמר זה אנו למדים, כי בקריאת השמות לברואים היתה גנוזה חכמה עצומה שמלאכי השרת לא היה בכוחם להשיגה, וכשקרא שם לכל בריה ובריה עמד אדם הראשון על כל הפרטים בבריות. ויש להבין מדוע קרא לעצמו "אדם" כי נלקח מן האדמה, ומה ראה לקרוא על שם החומר שממנו הוא נלקח. אלא, שבשם זה גילה אדם הראשון את עצמיותו האמיתית שבה נעוץ כל סוד מהותו, כי אמנם הכיר את שמו של האדם שמצד אחד גדול הוא מאד ונעלה על כל הברואים, אבל גם הוא הכיר את הצד השני, שמכיון שנברא מן האדמה מוטל עליו לעלות ממדרגה למדרגה, ואם הוא שוהה רגע מבלי להעלות במדה שהוא ראוי לה, הריהו יורד באותו רגע לדרגה של פחות שבפחותים, עד שאומרים לו יתוש קדמך. ומשום כך קרא לעצמו "אדם" שהוא הכיר שבגלל סטיה כלשהי, עלול הוא להיפך לאדמה שממנה לוקח, ובהכרח זו התגלתה

מחשבת מוסר

אמרות ופתגמים

"אף אם יורד האדם מדרגה לדרגה, עוד יוכל שוב לעלות, אך רק אם הוא עדיין נמצא על גבי הסולם." (רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל)

"לעולם יראה אדם שתהיה אמת דעתו, ולא דעתו אמת." (רבי דוד בודניק זצ"ל הי"ד)

"יותר ממה שצריכים לחפש את האמת יש לחפש את האיש החי רק על האמת." (רבי שמואל וינטרוב זצ"ל)

"חז"ל אמרו: "אין אדם עובר עבירה אלא אם בו נכנסה בו רוח שטותי. היום: אין אדם עושה מצווה אלא אם בו נכנסה בו רוח שחרזת." (רבינו גרשון ליבמן זצ"ל)

"אם לא מתמרקים מוזן לזמן, עלולים להתכסות קמטונים וחורולים." (רבי נתן צבי פינקל זצ"ל)

"מכאן באחת גבריאל בשתיים וכו' (ברכות) השימיעוני בזה רז"ל שמיכאל אם יעשה כגבריאל - יחשב אצלו עצלות מפני שהוא יכול לעשות בריאות יתירה ממנו, ועליו תחיה תביעה." (החפץ חיים זצ"ל)

נקודה בפרשה

בראשית - יסודות האמונה

בראשית ברא אלוקים

שני גאונים וצדיקים פיארו בזמנו את בני-ברק. שניהם גדולי תורה מופלגים, אנשי מעלה ודמויות מופת, שעל אף הפרש הגילאים הניכר ביניהם למדו יחדיו 'הברותא', והתרוועו כידידים ותיקים. הלא הם: הגה"צ רבי זאב איידלמן זצ"ל, מילידי העיר בריסק, שהשפיע מאורו ומאישותו רבות, ומגיד המישרים הנודע הגה"צ רבי ראובן קרלינשטיין זצ"ל. שניהם היו עורכי מחשבות באמונה זכה, במוסר ובריאת ה', וזיכו את הרבים בדרשות וטובות הדבות אש, ובהרצאת תורה בטהרת הלב. מטבע הדברים הלימוד המשותף שלהם הפיק פנינים ויסודות יקרים, כדרכם של הצדיקים הלומדים מוסר השכל מכל דבר שמזדמן להם.

את אחת הדוגמאות המובהקות לכך, שח רבי ראובן קרלינשטיין על ידידו ורעו רבי זאב איידלמן: באחד הפעמים בזמן לימודם המשותף הגישו לפני רבי זאב כוס תה, התה היה כה רותח עד כדי כך שלא היה מסוגל לגלגם ממנו. כעבור דקות ספורות, משהתקרר מעט התה נטל רבי זאב את הכוס בידו, בירך בכוונה והחל לשתות.

לפתע, נעצר רבי זאב, ולפי ההתרגשות שנשמעה בקולו והחזיקו הרבה שנסך על פניו, ניתן היה להבחין בקלות כי רעיון מוצלח הביק כעת במוחו. פנה רבי זאב לרעו וידידו רבי ראובן, ואמר לו:

"כיצד תסבירו זאת?! שרק לפני דקות אחדות התה היה כה רותח עד שלא הייתי מסוגל להכניסו לפי, ואילו כעת מבלי שעשיתי דבר הוא כבר התקרר?"

רבי ראובן הגיב שיש לו תשובה על כך, והטח את אוזנו לשמוע דברי חכמה מקוריים מפי רבי זאב. ואכן כך הסביר רבי זאב בתבונה: "אה! כך זה טבע הדברים, כדי לקרר לא צריך לעשות כלום! כדי שהשתייה תתקרר יש רק לחכות ולשהות וכל

הרתיחה עוברת מאליה!... העבודה וההשקעה היא כאשר רוצים לחמם את המים, אך בשביל לקררם מספיק שהייה וחוסר מעש..."

מכאן הסיק רבי זאב יסוד עצום: "האדם דומה במובן הזה לשתיה. כדי לחמם אותה בענייני עבודת ה' ואהבת ה' ולעורר אותה בענייני האמונה, הוא נדרש לעבוד על כך עבודה תמידית ורצופה. באם הוא לא יעבוד כל העת בלי היסח הדעת, לחדש את רגשות הקודש של האמונה, של היראת שמים, גם אם לא יעשה דבר הם יחלפו מאליהם..."

נקודה זו לימדנו חכמי ישראל, כי העבודה שלנו היא לחדד לשון ולהחזיר שוב ושוב את היסודות הפשוטים לנו, את האמונה הבסיסית. רק בדרך זו נצליח להשריש בלבינו את האמונה ונזכה לחיות לאורה.

יש להביא עובדה נפלאה שסיפר המשגיח הגה"צ רבי דן סגל שליט"א, לה היה עד בבחרותו. כדי לקבל מושגים מה היא עבודה תמידית בהחדרת יסודות האמונה מהלכות חיינו של קדוש ישראל מר' בני-ברק, שבתי באחד הלילות עם מספר בחורים לישיבה. בדרגנו עברנו סמוך לביתו של מרן ה'סטייפלער' זצ"ל. היה זה כאשר התגורר עדיין בידרו הישנה, בה היתה ממוקמת בקדמת הבית חורשה קטנה, וממנה בקע קול מוכר של ניגון ערב ומעורר.

כשהתקרבו הבחנו בבירור שהקול שנשמע ברקע הוא קולו של ה'סטייפלער' הקדוש. לתומנו חשבנו שהוא הוגה באחת הסוגיות העמוקות שבש"ס. אך לא!

לעינינו נגלה מחזה מדהים ומפעים במיוחד. ה'סטייפלער' ישב על כסאו, עיניו עצומות וקולו הרוטט נשמע איך שהוא שר את י"ג עיקרי האמונה בניגון מיוחד: "אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו....". כך אמר קטע

אחרי קטע, ברגש מיוחד שובה לב, שעורר אותנו מאוד לאהבת ה' ויראתו.

השתוממנו למראה עינינו; ראש הקהילות יעקב שעניי הכל נשואות אליו. מי שזכה להרביץ תורה לאלפים ולרבבות בספריו המופלאים. איש אלוקים ששכינה מדברת מתוך גרונו. במה הוא עוסק? בשירת 'אני מאמין' בריציות תהומית, בטהרת לב. אשרי עין ראתה זאת!...

פעם נסע מרן הרב שך לשפת הים לצורך בריאותו. כשהוא שב משם הוא היה נסער ונרגש. תלמיד קרוב שנכנס אליו באותה שעה וחש כי הרב מחפש מישור לשפוף לפניו את לבו המלא עד גדותיו, התקרב אליו. וכה זכה לשמוע ממנו: "מי שם גבול לים - האומר לים עד פה תבוא!... מי ברא אלה?!"

והמשגיח הרב שך לציר בפניו במילים פשוטות את מראהו המדהים והמרהיב של הים הגדול הצווח בסערות גליו, וקורא בקול מים רבים אדירים: 'יש מנהיג לבירה!' 'רעם הים ומלואו!' - מי מנווט את כל הים הענק הזה?! היש בירה בלא בעל לבירה?!... 'עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בו!' יש בריאה שלימה בים... מי עשה כל זאת? הרי רואים בחוש את 'בורא עולם'!

הדמעות זלגו על פניו הקדושות בזו אחר זו, ונפלו ובאו על הגמרא הפתוחה. התפעלות כזו לא ראו על מרן הרב שך זמן רב, עד שלפתע התפרץ ואמר בקול רווי השתוקקות: "אני אומר לך... אם הקדוש ברוך-הוא היה אומר לי תקפוצ לים למען שמי, הייתי קופץ בשמחה..."

כך בכל דבר ראה את היצירה הנפלאה של הקדוש ברוך-הוא!

(אוצרותיהם אמלא)

בראשית ברא - יסוד האמונה

פעם בשבת בראשית הגיעו אל הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל נכדיו וניניו. אחד הנינים בכה ואמר: "סבא, סבא..."

"מדוע אתה בוכה?", שאלו הסב הגדול. "לא נתנו לי לרקוד בשמחת תורה עם ספר התורה..."

נענה הרב שך ואמר לו: "אני אתן לך משהו גדול מאוד שתקוד איתו. הנה לך ספר בראשית, ובו כתוב שהקב"ה ברא את כל העולם כולו! דע לך שזה היסוד של כל התורה, וכעת קח, תקוד ותנשק את הספר, כמו את ספר התורה!" (מחשבת מוסר .)

מספר הגרמ"מ שולצינגר זצ"ל: "פעם אחת נכנסתי בצהרים לרבינו מרן הגרא"מ שך זצ"ל, וראיתי אוזח בצלוחית דבש, ופתחו לפני רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ב ה"ב, וכשצלוחית הדבש בידו קרא, בקול גדול ובבכי נוראות, את דברי הרמב"ם שם: 'ויהיך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו, ובראיו הנפלאים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאך ומתאף תאף גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלקים לקל חי, וכשמשבח בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד, וידע שהוא בריה קטנה, שפלה, אפלה, עומדת בדת קלה, מעוטה, לפני תמים דעות'. ופתח פיו בחכמה להזכיר נפלאות הבריה, ביצירה המופלאה של הדבש."

וכך מובא על מרן הגרמ"מ לפקוביץ זצ"ל: "בטרם החל להקריא מספר 'חיי אדם' פתח ואמר: "אתמול דיברנו על הזבוב, שכל פרט ופרט מהבריה, מטרות שנתבונן בו ונגיע על ידו להכירה בבורא עולם, ונתחזק ממנו בעבודת השם. היום בבוקר יצאתי מביתי בדרכי לישיבה, ולאזני מגיעות צפצופי פה... נשאתי את עיני והבטתי כלפי מעלה, וראיתי להקת צפורים מעופפות ומזמרות לבורא. ונמדתי והתבוננתי בנפלאות הבורא, בבריאת העופות, איך שכל פרט בבריאתן מתאים להם לקיומן, איך שהקב"ה נתן להם הדעת למצוא את מזונן ולהיזהר מהמזיקים המאיימים עליהם. ובבוא עת הקרה, לעוף מרחקים עצמם מארצות הקור לארצות החום... במשך שבועות אחדים שב וחזר על אותה הכרה נפלאה שבאה לידי תור כדי השיעור ב'חיי אדם'. וכן היה מעורר תדיר לחיות תמיד בהתבוננות ומחשבה דבוקה באמונה, לשאת עינים ולראות מי ברא אלה, וכיצד מנהיג הוא את עולמו (פניני דעת מט"ו תשע"ר)."

מתורת נובהרדוק

"לפתח חטאת רובץ" (ד, ז).

במדרש רבה (כב, ו) מתארים חז"ל את ערמימותו של היצר הרע כחכמתם של כלבי רומי, שהולכים ויושבים בשוק לפני הנחתום המוכר פת, ועושים את עצמם כאילו מנמנמים, ולכן אף בעל הבית אינו חושש מהם ומנמנם גם הוא, ואז הם קמים ושומטים את כל הככרות על הקרקע, ובעוד שהמוכר אוסף את הככרות הם חוטפים ככר אחד ובורחים, (על פי פירוש המתנות כהונה).

ביאר זאת הגאון ר' ניסן בוברוינסקי זצ"ל (מתלמידי נובהרדוק, מובא בספר גוילי אש), שכאשר בא הכלב אל הנחתום, אין הוא מבקש אלא ככר לחם אחד כדי להשקית את רעבונו, ואולם כדי שהנחתום לא ירגיש שקוץ ממנו, מתחכם הכלב ועושה כאילו הוא בא לגלול את כל הככרות, כדי שהנחתום ישמח אחר כך שהכלב חטף רק ככר אחד, ויוכל להתפאר כי עלה בידו לגרש את הכלב ולהציל את ככרות הלחם שלו, ולמחרת יוכל הנחתום בשקט להירדם שוב.

וכן היא חכמתו של היצר הרע, שיש ואדם נכשל בעבירה ולבו מתמלא אחר כך צער רב על שנכשל, אבל לפעמים אדם נכשל, ואינו מתחרט על מה שעשה, אלא עוד מתגאה בכך שהתגבר על יצרו הרע. ולדוגמה, אדם שמתקוטט עם חבריו עד שהדברים מגיעים לקטטה רצינית בביטויים חריפים ומעליבים, והשנאה הולכת ובוטרת בקרב נגד יריבו, ולפי עצת יצרו הוא מבקש לבזות את חברו עד עפר, אבל הוא מתגבר על כך ומעליב אותו בביטויים חריפים פחות. אחר כך הוא מתפאר ראו את צדקתי שאני מן העלבים ואינם עוליבים.

וכן אם הוא קם מאוחר בבוקר, נותן לו היצר הרע להתפלל בכוונה, ולהרגיש מנוצח. וכאן טמונה ערמימותו של היצר, שהוא מתכוון לעבירות קלות, אבל כדי שלא ירגיש האדם כי הוא הפסיד במערכה ולא יתחרט על העבירות הקלות ויזהר ממנו להבא, הוא בא אליו בהצעה של חטא חמור, ומניח מראש מקום לפשרה, כדי לתת לאדם אפשרות לחשוב שהוא ניצח, ולא התפתה כלל לעצת היצר. ולכן אין לוותר ליצר הרע אף כחוט השערה, כי אותה הוא מבקש.

"והכל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבתן וישע ה' אל הכל ואל מנחתו" (ד, ז).

כתוב במדרש רבה (ויקרא, אמור), לעולם הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן הירודפין, תדע לך שכן הוא, שכן הכל נרדף מפני קין ובחר הקב"ה בהבל שנאמר (בראשית, ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו.

ויש לבאר היכן מצינו שהכל הביא היה נרדף מקין, והלא קין רדף אותו רק אחרי שה' קיבל את מנחתו, והיכן מוזכר שקין היה רודפו כבר מקודם, ומדוע ה' קיבל את מנחתו ולא את של קין. ביאר הגאון ר' בן ציון ברוך זצ"ל בעמקות נפלאה, הנה קין והבל היו שני אחים יחידים בעולם, ולפתע התעורר קין מעצמו לסלול דרך להתקרבות אל ה' על ידי הבאת קרבן, ולפי שורת הדין היה צריך להכניס אף את הבל אחיו בסוד רעיון זה, שגם הוא יזכה לעבוד את ה' בעבודה זו, כדי ששניהם יכבדו את ה' בהבאת הקרבן.

אבל לא כך עשה קין, הוא לבדו הביא כדי שהוא יהיה המקורב אל ה' יותר מאחיו, וחז"ל ראו במעשה זה רדיפה, כיון שכוונתו היתה לדחות את אחיו מהתקרבות אל ה', ולכן באמת הוא ענש ומנחתו לא התקבלה. ויש מכך לימוד גדול למעשה, שיש להתייעץ עם חבריו בעניני עבודת ה', ולא לפעול לבד, אלא מתוך אהבה ואחוה, ולא להבליט את עצמו מעל חבריו, ולחשוב כי רק הוא המתאים לעבודת ה'.

רבי ראובן קרלינשטיין זצ"ל

"ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (א, כו) מדי שנה בשנה, אני לומד את הפסוק ואת הרש"י דלהלן, אבל השנה היתה לי התפעלות מיוחדת. מוראדי!

"ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו". כותב רש"י הקדוש: "ענוותנותו של הקב"ה למדנו מכאן, לפי שהאדם בדמות המלאכים, ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם, וכשדן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו".

ממשיך רש"י וכותב: "נעשה אדם" – אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומידת ענווה, שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן". ראשית, נשאלת השאלה, מדוע דווקא כאן הקב"ה רצה ללמד מידת ענווה ודרך ארץ?

אבל השאלה היותר גדולה היא, כי הנה לשון המדרש: "בשעה שהיה משה כותב את התורה... כיון שהגיע לפסוק הזה – 'ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו' – אמר לפניו: 'רבון העולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים, פתמהה'. אמר לו: 'כתוב, והרוצה לטעות יטעה'". אמר לו הקדוש ברוך הוא: 'משה, האדם הזה שבראתי, לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו, שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו, והוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני, והן אומרים לו: למד מבוראך שהוא ברא את

העליונים ואת התחתונים, כיון שבא לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת".

מסתמא יש פה בין השומעים סוחרים. ובכן, יש לי הצעה מסחרית עבורם. תנאי העסק הם כדלהלן: והיה אם תרדוויחו – הרווח יהיה חמישים שקלים, ואם תפסידו – ההפסד יהיה סכום של חמשת אלפי שקלים. האם אחד מכם היה ניגש לזה מסחר?! להפך אולי כן – כשהרווח חמשת אלפים וההפסד חמישים על פי זה, שאל רבי אלחנן וסרמן זצ"ל, לא מובנים לכאורה דברי המדרש. הקב"ה אומר למשה: כתוב "נעשה אדם". משה רבנו שואל את הקב"ה: "אתה נותן פתחון פה למינים", והקב"ה עונה לו: "כתוב, והרוצה לטעות, יטעה". וכי זה מסחר הגון? מה הרווח? שילמדו ענווה ודרך ארץ. נו, דבר טוב. ומה ההפסד? שחלילה יהיה כופר אשר יאבד את שני העולמות שלו. מה ההיגיון? והקב"ה עונה לו – "כל הרוצה לטעות יטעה".

השיב ר' אלחנן א מוראדיגע תרוץ, עוד יותר טוב מהקושיה... במעשה, בכל הדורות, יהודים מכל קצות העולם, כולל לידים בחיידר, בחורים ואברכים, צעירים ומבוגרים – כולם לומדים את הנאמך בחומש: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", ואף אחד לא בא לידו כפירה. לומדים את הרש"י ומבינים ש"למד תורה דרך ארץ", ולא קורה כלום. רק מה, משה רבנו טען: "אתה נותן פתחון פה לאפיקורסים". השיב לו הקב"ה: "הרוצה לטעות – האפיקורוס הלזה מעונין לכפור, יבוא ויטעה" – הוא כבר יטעה ללא הפסוק. גם אם אכתוב "אעשה" – הוא כבר ימצא דרך ופלפול לכפירה, כי

לאפיקורסים לא יועיל מה שנכתוב ואיך שנכתוב. הם רוצים לטעות, וכל הרוצה לטעות – שיטעה... לנו נותר מכך רווח גדול של לימוד ענווה ודרך ארץ לעם ישראל. כי אנו לא טועים, ואדרבה לומדים ענווה ודרך ארץ, והם? "כל הרוצה לטעות יבוא ויטעה".

המתגאה – כאילו כפר בעיקר

הגאון בעל ה"פרשת דרכים" ז"ל אמר דבר נפלא נוסף: הגמרא אומרת: "כל אדם שיש בו גסות רוח [היינו מתגאה] – כאילו כפר בעיקר". על פי דברי המדרש שהביא רש"י, מובן מאד מדוע בעל הגאווה כאילו כפר בעיקר.

בעל גאווה הוא זה שאומר: "אני עשיר, אני חכם, אני ואני..." – האם אתה עשיר, חכם, גיבור, וכי זה אתה? יש בדך משהו מכם עצמך? אתה הר"י כלום, עניי שבועיים, כל מה שיש לך הקב"ה נותן לך. אם אדם מרגיש שהכל מאת הקב"ה. ולא רק שהבורא נתן בעבר אלא נותן כל הזמן, ולולי נתינתו האדם אפס, כלום – מה שייך שיתנתו האדם מי שאומר 'אני' – כפר בעיקר.

אומר ה'פרשת דרכים': מי אמר שצריכים להיות עניי? הקב"ה אומר "נעשה אדם". מה זה 'נעשה', הלא הוא לבד עושה! אלא ללמד את מידת הענווה. מה הבעל גאווה אומר על זה? – מי אמר שזה הפשט, מי אמר שזה ללמד ענווה? אולי הכוונה כפשוטו – נעשה? אם נעשה כפשוטו, הרי שכפר בעיקר!

זה 'חפאי' כתוב באגרת הרמב"ן: כל המתגאה מורד במלכות שמים, שהרי נאמר "ה' מלך גאות לבש".

שבת בראשית

"החידושי הרי"מ זצ"ל הגיד: כמו שהזכר הקדוש מפרש במילת 'בראשית' ע' תרעין לאורייתא, הרי ממילת בראשית ממשיך פנים לכל התורה, כמו כן בשבת בראשית נפתח פנים לכל התורה, וכמו כן בשבת בראשית נפתח פנים לכל אחד מישראל, וכמו כן ממשיך כל השנה" (שיח שרפי קודש [פולין] פרשת בראשית). ובשמו של הרה"ק **רבי צדוק הכהן מלובלין** נמסר: "תיקנו שישימי התורה בתשרי, ואחר סוכות אף שרואין שדיין לא היה התיקון הראוי, מכל מקום כל החודש מוכן ומסוגל לתשובה... ושבת מוכן לתשובה... ועל ידי שמירת שבת מיד נגאלין. וכבר אמרנו דכתיב עולת שבת בשבתו, וכן ומידי שבת בשבתו, שכל שבת יש לו קדושה מיוחדת לאותו שבת, והקדושה היא קדושת הפרשה שקורין בשבת זה. וקדושת פרשת בראשית הוא, שיזכו לאור רוחו של משיח! ועל כן מתחילין בראשית בשבת אחרונה מחודש תשרי (שלא יתכן שיקראו בראשית בחשוון אם לא שיהיה שמחת תורה בשבת ולא אד"ו ראש) שאף שרואין שעברו כמה יותר מ"ח מאות שנה ולא זכינו להיגאל עדיין, אולי בשבת זה זכנו להיגאל מיד על ידי התעוררות תשובה מלעיל, וכל החודש מסוגל לזה" (פרי צדיק, פרשת בראשית, אות ה). רבי דוד טברסקי, **האדמו"ר הראשון מטולנה**, כתב כי שבת בראשית היא זו הכוללת את כל שבתות השנה. מסיבה זו נחשבת שמירת שבת זו כ'שתי שבתות', עליהם אמרו חז"ל כי אם בני ישראל שומרים אותן מיד נגאלים. ואף ה"צמח צדק" כותב כי כל מה שיקרה עם האדם במשך השנה – תלוי בהתנהגותו בשבת בראשית.

שבת נאך יו"ט
אמר בשם הרה"ק רבי דוד משה מטשורטקוב זצ"ל, שבת שאחרי יו"ט נקראת בלשון המדוברת שבת נאך יו"ט, והפירוש ס'איז נאך יו"ט, הוא ז"ל אמר זאת על שבת שאחרי שבועות, ובפרט שבת שאחרי שמחת תורה, שהכל מודים שבשבת ניתנה תורה וכל ההשפעות הטובות שנמשכות לעולם הזה הן על ידי תורה ושב. (דברי שמואל, בראשית)
בשבת זו נכללין כל שבתות השנה
מפני מה נקרא שבת זה שבת בראשית, הלא שבת תשובה היא שבת הראשון לשבתי השנה, רק כי בשבת הזה נכללין כל שבתות השנה. (כנסת ישראל)
ע' החשובה בימים הקדושים בתקדשנו בטירה כקטן שנולד
הגאון הקדוש מצאנז זצ"ל אמר טעם אמאי נקראת שבת זו שבת בראשית, ולא כן הדבר בשבת נח ולך לך וכו', וביאר דהנה אמרו רז"ל במדרש דהעושה תשובה הקב"ה בורא אותו בריאה חדשה, ולפי"ז נמצא דאחרי הימים נוראים אשר בני ישראל עשו תשובה וטהרו את עצמם מכל חטא ופגם, הרי הם כקטן שנולד מחדש, והלכך נקראת השבת הראשונה על שם המאורע שבת בראשית, ראשית הבריאה החדשה של כלל ישראל. (עטרת חיים, בראשית)
שבת בראשית הוא נגד ר"ה
אדמו"ר א"ז בעל יסוד העבודה ז"ל אמר, כי שבת בראשית הוא נגד ראש השנה, נח נגד יוה"כ, לך נגד סוכות. (בית אברהם, בראשית)

גזי בראשית

מגוון מהדורות והוצאות של ספר בראשית, עם פירושים שונים

יוצא לאור ע"י קיבוץ אברכים – "אוהל יוסף" - נובהרדוק
בית המדרש "בית מרים גיטל" מעלות דפנה 117 ירושלים
טל: 0533199720 דוא"ל: Ohelyosef1@gmail.com